

FORUM MŁODYCH

WERONIKA KLAKULAK-TORBA

Uniwersytet Warszawski, Wydział Psychologii

SPECYFIKA RELIGIJNOŚCI A PERSPEKTYWY CZASOWE W UJĘCIU PHILIPA ZIMBARDO I JOHNA BOYDA

Streszczenie: Religijność, stanowiąc immanentną część osobowości jednostki, oddziałuje na wiele aspektów funkcjonowania psychicznego. Jednym z nich jest temporalny wymiar ludzkiej egzystencji. Natomiast przynależność do wspólnot i ruchów religijnych w czasach pogłębiającej się laicyzacji zachęca do refleksji nad motywacją oraz specyfiką religijności osób zaangażowanych religijnie. Celem niniejszej pracy jest weryfikacja związków między religijnością a perspektywami czasowymi oraz charakterystyka religijności młodych katolików należących do trzech najpopularniejszych w Polsce wspólnot i ruchów religijnych. W badaniu wzięło udział 172 osoby. Uczestnicy badania wypełniali jedno z dwóch narzędzi służących do pomiaru religijności – kwestionariusz „Twoja Religijność”, mierzący orientacje religijne lub skalę Centralności Religijności, opisującą religijność na pięciu wymiarach – oraz Kwestionariusz Postrzegania Czasu. Przeprowadzone analizy wykazują, m.in., ujem-

ny związek między Przeszłą Negatywną perspektywą czasową a zaangażowaniem religijnym. Nieoczekiwanym wynikiem jest dodatni związek między społecznym aspektem Zewnętrznej Orientacji Religijnej a Przyszłością Transcendentalną. Dodatkowo, Centralność Religijności wykazuje ujemny związek z dewiacyjnym wskaźnikiem Zrównoważenia Perspektyw Czasowych. Na podstawie uzyskanych rezultatów można przypuszczać, że spośród wszystkich perspektyw czasowych to jakościowa interpretacja własnej przeszłości ma największe znaczenie dla zaangażowania religijnego. Uzasadniony jest także wniosek, że ważnym aspektem aktywności religijnej jest możliwość zaspokojenia potrzeby afiliacji. Przeprowadzone analizy dostarczają także danych na temat specyfiki religijności młodych katolików.

Słowa kluczowe: religijność, perspektywy czasowe, Przyszłość Transcendentalna, specyfika religijności.

WPROWADZENIE

Wzrastające zainteresowania duchowością innych kultur zachęca do stawiania pytań o motywację i charakter religijności młodych katolików, którzy pomimo przemian społecznych i cywilizacyjnych nadal angażują się w życie religijne. Pytania te są istotne z kilku powodów.

Religijność, rozumiana jako sposób wyrażania wiary (Socha, 2000), wiąże się z wieloma aspektami funkcjonowania młodych dorosłych. Kształtuje życie rodzinne – decyzje o założeniu rodziny, styl wychowania (Reinert, Edwards, 2009; Sullivan, 2001) – i społeczne, pełniąc jednocześnie wiele funkcji w strukturze osobowości jed-

nostki. Jedną z nich jest nadawanie sensu ludzkiej egzystencji (Emmons, 2005), szczególnie zaś przemijaniu. Uzasadnione jest zatem przypuszczenie, że osoby zaangażowane religijnie mają swoiste nastawienie wobec czasu.

W nawiązaniu do rozważań przeprowadzono badanie, któremu przyświecały dwa cele. Pierwszym z nich była charakterystyka religijności młodych Polaków przynależących do wybranych wspólnot i ruchów religijnych.

Badanie przeprowadzane przez CBOS od listopada 2016 do marca 2017 r. na grupie 219 respondentów, deklarujących katolicyzm, ukazuje, że jedynie 4% osób angażowało się w działalność wspólnotową (http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2017/K_084_17.PDF). Można zatem przypuszczać, że przynależność do grup religijnych nie jest popularna wśród polskich katolików. Religijność osób, które mimo braku wyraźnej tendencji do włączania się w życie wspólnotowe wśród ogółu katolików decydują się na przynależność do wspólnoty, jawi się jako zjawisko warte eksploatacji naukowej. Szczególnie interesującą kwestią jest charakterystyka religijności tych osób. Jak istotna dla religijności jest własna aktywność podmiotu? Czy ważniejsza jest indywidualna modlitwa czy podejmowanie zbiorowych praktyk? Jaka motywacja stoi za podejmowaniem działań religijnych tych osób?

Drugi cel to weryfikacja związków między religijnością oraz nastawieniem wobec czasu. Antoni Kępiński (1987) zwracał uwagę, że umiejętność wyciągania wniosków z przeszłości oraz rzutowania siebie w przyszłość ma znaczenie dla zdrowia psychicznego jednostki. Zarówno przeszłość, jak i wizja przyszłości oddziałują na teraźniejszość, kształtując egzystencję podmiotu. Wiara w transcendencję może zmieniać horyzont temporalny jednostki, wzbogacając go o wizję życia po śmierci oraz pobudzając do nadawania sensu przeszłym doświadczeniom.

RELIGIJNOŚĆ

Religijność, rozumiana jako sposób wyrażania wiary, podlega rozwojowi. Jest to taki aspekt funkcjonowania człowieka, który za sprawą modelowania i procesów uczenia się jest przekazywany w procesie wychowawczym. Czesław Walesa (1982, s. 144) definiuje religijność, jako „osobiste, subiektywne, indywidualne a jednocześnie pozytywne ustosunkowanie się człowieka do religii”. Oddziałuje ono na wszystkie istotne aspekty funkcjonowania jednostki, obejmując procesy poznawcze, emocje oraz zachowanie (Socha, 2000). Religijność, stanowiąc immanentną część struktury osobowości człowieka, podlega rozwojowi. Dojrzałość w zakresie religijności jest jednak pojęciem nieuchwytnym, którego definicja zależy od przyjętego sposobu rozumienia religijności (James, 1958; Fromm, 1966).

Na gruncie psychologii religii wyróżnia się koncepcja dojrzałego poczucia religijnego Gordona Allporta (1998). Autor rozważał istotę religijności, odwołując się do funkcjonalnej autonomii motywacyjnej. Funkcjonalna autonomia motywacyjna to sposób rozumienia dynamiki motywacyjnej jednostki: coś, co początkowo ma na celu zaspokojenie potrzeb jednostki, z czasem zostaje uwewnętrznione, zyskuje swoistą niezależność (Zarzycka, 2007). Dojrzałe poczucie religijne oznacza, że religijność stanowi centralną wartość dla osoby, a jej motywacja religijna ma charakter wewnętrzny. U osób o niedojrzałym poczuciu religijnym religijność nie stanowi wartości centralnej, a motywacja, którą kieruje się osoba, jest zewnętrzna. Dojrzała i niedojrzała religijność znajdują wyraz w orientacjach religijnych.

Religijność dojrzała wyraża się w wewnętrznej orientacji religijnej. Religia stanowi wówczas nadrzędny sens życia jednostki i jest źródłem motywacji podejmowanych przez nią działań. Wewnętrzna orientacja religijna znajduje wyraz w relacjach z innymi ludźmi, które cechują się otwartością i braterstwem. Przynależność tych osób do wspólnot religijnych wynika z pragnienia pogłębienia wiary oraz współdzielenia doktryn.

Religijność niedojrzała znajduje wyraz w zewnętrznej orientacji religijnej. Osoby o zewnętrznej orientacji religijnej podporządkowują religii tylko wybrane sfery swojego życia (Grzymała-Moszczyńska, 1981). Zaangażowanie religijne ma charakter instrumentalny – jego celem jest zaspokojenie potrzeb jednostki. Relacje z innymi ludźmi opierają się na kategoryzacji „my”–„nie-my” ze względu na rasę, wyznanie itp. Osoby o zewnętrznej orientacji religijnej przynależą do wspólnot, aby zrealizować własne cele, np. poszerzyć sieć kontaktów czy podnieść status społeczny (tamże).

Gordon Allport i J. Michael Ross stworzyli narzędzie do pomiaru orientacji religijnej – Skalę Orientacji Religijnej (ang. *Religious Orientation Scale*), która początkowo służyła do oceny orientacji religijnej na kontinuum od silnie wewnętrznej do silnie zewnętrznej. Na podstawie uzyskanych rezultatów wyodrębniono trzecią orientację – poszukującą (Socha, 2000). Paweł Socha (2000, s. 33) definiuje ją jako swoistą postawę, która charakteryzuje się „otwartością wobec problemów egzystencjalnych wywołanych przez sprzeczności i tragedie życia”.

Allport i Ross w myśleniu o religijności starali się odpowiedzieć na pytanie, jaki charakter ma motywacja osób religijnych. Inaczej do zagadnienia religijności podszedł Stefan Huber (2007), który starał się określić nie tylko to, jaka motywacja stoi za religijnością jednostki, ale również opisać jej specyfikę.

Motywacyjny status religijności rozpatruje Huber, odwołując się do koncepcji konstruktów osobistych Georga Kelly’ego (Hall, Lindzey, 2006). Konstrukty osobiste stanowią podstawę osobowości i umożliwiają przewidywanie przyszłości. Im częściej aktywowany jest dany konstrukt, tym bardziej centralną pozycję zajmuje w systemie konstruktów osobistych. Jak wspomniano wcześniej, Huber (2007) oprócz motywacji religijnej, starał się opisać specyfikę religijności. W tym celu skorzystał z propozycji Charlesa Glocka i Rodneya Starka, którzy wyodrębnili pięć wymiarów religijnych: Przekonania religijne, Zainteresowanie problematyką religijną, Kult, Modlitwa i Doświadczenie religijne (Zarzycka, 2007). Każdy z wymiarów może zajmować różną pozycję wśród systemu konstruktów osobistych, jednak rozpatrywane łącznie informują o Centralności Religijności. Innymi słowy, pokazują na ile centralne miejsce wśród systemów osobistych jednostki zajmuje religijność. Huber, podobnie jak Allport i Ross, opisuje charakter motywacji, jaka stoi za religijnością (centralność religijności odpowiada motywacji wewnętrznej), jednocześnie starając się ją scharakteryzować.

PERSPEKTYWY CZASOWE

Na gruncie psychologii istnieje wiele koncepcji dotyczących znaczenia nastawienia wobec czasu. Ostatnio cieszy się popularnością model teoretyczny perspektyw czasowych autorstwa Philipa Zimbardo i Johna Boyda (2009).

Autorzy definiują perspektywę czasową jako „ów często nieuświadomiony proces, wskutek którego osobiste i społeczne doświadczenia przypisywane są do temporalnych kategorii lub ram czasowych, pozwalający na nadanie spójności i znaczenia tym wy-

darzeniom” (Zimbardo, Boyd, 1999, s. 1271, za: Stolarski i in., 2014). W wyniku procesów uczenia się oraz czynników społeczno-kulturowych jednostka może wytworzyć względnie stałą tendencję do aktywizowania wybranego horyzontu temporalnego (przeszłość, terażniejszość, przyszłość). Dodatkowo preferowana perspektywa czasowa wiąże się z oceną (pozytywną lub negatywną) poszczególnych horyzontów temporalnych. Preferowana perspektywa czasowa, po pierwsze, ukazuje tendencję jednostki do koncentrowania uwagi na przeszłości, terażniejszości lub przyszłości, po drugie, obrazuje emocjonalne nastawienie osoby wobec tegoż horyzontu temporalnego. Ma ona charakter dualistyczny; jest zarówno dynamicznym procesem, jak i względnie stałą dyspozycją indywidualną (Stolarski i in., 2014).

Na podstawie tych rozważań autorzy wyróżnili i zweryfikowali empirycznie pięć podstawowych wymiarów, odnoszących się do trzech horyzontów temporalnych: Przeszłość Negatywną, Przeszłość Pozytywną, Terażniejszość Hedonistyczną, Terażniejszość Fatalistyczną oraz Przyszłość. Znacznie później wyodrębniono szósty wymiar – Przyszłość Transcendentalną (Boyd, Zimbardo, 1997; van Beek, Kairys, 2015), istotną z punktu widzenia dalszych rozważań. Nadmierna koncentracja jednostki na jednym tylko wymiarze nie ma charakteru adaptacyjnego i może prowadzić do tendencyjnego spostrzegania rzeczywistości. Obecnie akcentuje się adaptacyjność zrównoważonej perspektywy czasowej, która oznacza elastyczne korzystanie z wszystkich dostępnych wymiarów w zależności od wymagań sytuacji i celu jednostki (Stolarski, Wiberg, Osin, 2015).

Przeszłość – zarówno negatywna, jak i pozytywna – ma charakter konstruktywistyczny, co oznacza, że jest wynikiem interpretacji minionych doświadczeń. Ważniejsze od obiektywnych wydarzeń jest znaczenie, jakie nada im jednostka. Osoby o perspektywie Przeszłej Negatywnej to często osoby o niższej samoocenie, doświadczające stanów lękowych i depresji (Zimbardo, Boyd, 2009). Osoby o perspektywie Przeszłej Pozytywnej postrzegają przeszłość w sposób sentymentalny i ciepły. Charakteryzują się niższym poziomem agresji i niepokojem.

Perspektywa terażniejsza hedonistyczna wiąże się z nastawieniem na poszukiwanie przyjemności. Choć osoby uzyskujące wysokie wyniki na podskali mierzącej terażniejszość hedonistyczną angażują się w zachowania ryzykowne, to jednocześnie odznaczają się wyższym poczuciem subiektywnego dobrostanu (tamże). Osoby o wysokich wynikach na podskali terażniejszość fatalistyczna doświadczają niskiego poczucia kontroli. Negatywnie oceniają nie tylko terażniejszość, lecz także przyszłość. Nie podejmują działań, ponieważ są przekonane, że nie mają wpływu na bieg zdarzeń (tamże). Perspektywa przyszłościowa jest szczególnie ceniona w kulturze Zachodu. Osoby uzyskujące wysokie wyniki na podskali mierzącej przyszłą perspektywę czasową skoncentrowane są na osiągnięciu celu. Zazwyczaj analizują konsekwencje swoich działań, odznaczają się niską impulsywnością oraz niechęcią do podejmowania ryzyka. Sukces jest dla nich ważny. Wyniki badań sugerują jednak, że osoby o preferowanej Przyszłej perspektywie czasowej są mniej skłonne do udzielania pomocy innym niż osoby uzyskujące wyższe wyniki na podskali mierzącej perspektywę Terażniejszą Hedonistyczną (tamże).

Rozważając znaczenie nastawienia wobec horyzontów temporalnych dla funkcjonowania człowieka, Zimbardo i Boyd (tamże) podjęli refleksję nad osobami, które są gotowe poświęcić swoje życie dla celów religijnych. Doszli do wniosku, że jednostki takie doświadczają jeszcze jednej perspektywy czasowej, którą nazwali Przyszłością Transcendentalną. Charakteryzuje ona te osoby, które wierzą w życie po śmierci

i jest charakterystyczna dla większości systemów religijnych. Obejmuje ona okres od wyobrażonej śmierci do nieskończoności, zakłada wiarę w nieśmiertelność duszy oraz życie wieczne.

Dotychczasowe badania nad perspektywami czasowymi ukazały ich ważką rolę dla funkcjonowania człowieka, szczególnie aspektu społeczno-emocjonalnego. Potwierdzono m.in. związek perspektyw czasowych z nastrojem (Stolarski i in., 2014), podejmowaniem zachowań ryzykownych (Boyd, Zimbardo, 1997) czy prozdrowotnych. Obecnie dużą popularnością cieszy się nurt badań nad wspomnianą wcześniej zrównoważoną perspektywą czasową (ang. *Balanced Time Perspective*), która okazała się silnym predyktorem subiektywnego poczucia szczęścia (Stolarski, Wiberg, Osin, 2015).

Niewiele jest danych potwierdzających związku między religijnością a perspektywami czasowymi. Niemniej na rodzimym gruncie przeprowadzono kilka badań, których wyniki uzasadniają podjęcie dalszych poszukiwań.

Pierwsze badanie zostało przeprowadzone przez Karolinę Tabor (2014). Autorka na grupie 33 osób (14 kobiet, 19 mężczyzn; średnia wieku 27 lat) zweryfikowała związek między duchowością rozumianą w ramach perspektywy noetycznej a perspektywami czasowymi Zimbardo i Boyda. W badaniu wykorzystano Kwestionariusz Samoopisu (nazwa fasadowa) autorstwa Ireny Heszen-Niejodek oraz Ewy Gruszczyńskiej (2004, za: Tabor, 2014) oraz Kwestionariusz Postrzegania Czasu Zimbardo i Boyda (1999). Uzyskano m.in. bardzo silny i dodatni związek między Religijnością i Przyszłą Transcendentalną perspektywą postrzegania czasu ($r = 0,86$; $p < 0,001$) oraz silny i dodatni związek między Duchowością a rzeczoną perspektywą ($r = 0,76$; $p < 0,001$) (Tabor, 2014, s. 17). Ponadto rezultaty wskazują również na dodatni umiarkowany związek między duchowością a terazniejszą fatalistyczną perspektywą czasową ($r = 0,40$; $p < 0,05$) oraz ujemny umiarkowany związek między Duchowością a Przeszłą Negatywną perspektywą czasową ($r = -0,39$; $p < 0,05$).

Autorem drugiego przeprowadzonego badania jest Bartosz Seweryński (2015), który weryfikował różnice między wierzącymi chrześcijanami oraz ateistami pod względem cech osobowości oraz postrzegania czasu ($N = 232$). Wykazano występowanie wielu interesujących związków. Wyniki wskazują na silny i dodatni związek między Wewnętrzną Orientacją Religijną i Przyszłą Transcendentalną perspektywą czasową ($r = 0,79$; $p < 0,001$). Ponadto wykazano słaby i dodatni związek między Wewnętrzną Orientacją Religijną a Przeszłą Pozytywną ($r = 0,28$; $p < 0,01$) oraz Przyszłą perspektywą czasową ($r = 0,15$; $p < 0,05$). Otrzymano również ujemne i słabe związki między wspomnianą orientacją a przeszłością negatywną ($r = -0,17$; $p < 0,05$) oraz hedonistycznym nastawieniem wobec terażniejszości ($r = -0,15$; $p < 0,05$).

Osoby, które charakteryzowały wysokie wyniki na skali Zewnętrznej Orientacji Religijnej, odznaczały się również wyższymi wynikami na skali Przyszłej Transcendentalnej. Uzyskany związek jest słaby i dodatni ($r = 0,19$; $p < 0,05$). Ponadto otrzymano umiarkowaną, dodatnią korelację między religijnością zewnętrzną a Teraźniejszą Fatalistyczną perspektywą czasową ($r = 0,28$; $p < 0,01$). Zewnętrzna Orientacja Religijna wykazała również dodatnie i słabe związki z: Przeszłą Negatywną ($r = 0,15$; $p < 0,05$), Przyszłą Pozytywną ($r = 0,20$; $p < 0,01$) oraz Teraźniejszą Hedonistyczną ($r = 0,18$; $p < 0,01$) perspektywą czasową. Przytoczone wcześniej badania potwierdzają zasadność dalszych poszukiwań.

PROBLEM BADAWCZY

Przynależność do wspólnot i ruchów religijnych może stanowić dla młodych ludzi okazję do rozwoju. Doświadczenie akceptacji oraz wsparcia ze strony osób wyznających te same wartości może zaspokajać potrzebę afiliacji i stanowić substytut rodziny pochodzenia. Zdarza się jednak, że zaangażowanie religijne, w tym przynależność do wspólnoty, wynika z pragnienia reinterpretacji przeszłości, braku poczucia skuteczności w terażniejszości czy obawy przed przyszłością. Maskowanie trudności psychicznych oraz zaangażowanie religijne może doprowadzić do tendencyjności polegającej na przyjmowaniu jedynie religijnych interpretacji doświadczanych trudności.

W świetle tych rozważań uzasadnione są poszukiwanie związków między nastawieniem wobec horyzontów temporalnych a religijnością oraz eksploracja specyfiki religijności młodych dorosłych.

Sformułowano następujące pytania badawcze:

1. Jaka jest specyfika religijności młodych Polaków, którzy przynależą do ruchów i wspólnot religijnych?
2. Jakie są związki między nastawieniem wobec czasu a rodzajem motywacji religijnej?
3. Jakie nastawienie wobec horyzontów temporalnych prezentują młodzi dorośli, będący członkami wspólnot i ruchów religijnych?
4. Czy istnieje związek między wskaźnikami religijności a zrównoważeniem perspektyw czasowych?

HIPOTEZY

Na podstawie rozważań teoretycznych oraz wyników przeprowadzonych badań sformułowano następujące hipotezy:

1. Istnieje dodatni związek między Centralnością Religijności a Przyszłą Transcendentalną perspektywą czasową. Im większe znaczenie religijności dla konstruktów osobistych jednostki, tym silniejsze przekonanie na temat życia wiecznego.
2. Istnieje dodatni związek między Centralnością Religijności a Przeszłą Pozytywną oraz Przyszłą perspektywą czasową.
3. Istnieje ujemny związek między Centralnością Religijności a Przeszłą Negatywną, Teraźniejszą Fatalistyczną oraz Teraźniejszą Hedonistyczną perspektywą postrzegania czasu.
4. Istnieje dodatni związek między Wewnętrzną Orientacją Religijną a Transcendentalną perspektywą postrzegania czasu.
5. Istnieje ujemny związek między Zewnętrzną Orientacją Religijną a Transcendentalną perspektywą postrzegania czasu.
6. Istnieją dodatnie związki między Zewnętrzną Orientacją Religijną a Przeszłą Negatywną, Teraźniejszą Fatalistyczną oraz Hedonistyczną perspektywą postrzegania czasu.
7. Istnieje dodatni związek między Wewnętrzną Orientacją Religijną a Przeszłą Pozytywną oraz Przyszłą perspektywą postrzegania czasu.
8. Istnieje dodatni związek między wskaźnikami religijności (Centralnością Religijności oraz Wewnętrzną Orientacją Religijną) a zrównoważeniem perspektyw czasowych.

METODA

Procedura

Ze względu na oddzielne podejścia teoretyczne do zagadnienia religijności, przeprowadzono dwa badania. W pierwszym zastosowano kwestionariusz ZTPI oraz narzędzie mierzące religijność w ujęciu Allporta i Rossa. Wzięło w nim udział 101 osób. W drugim badaniu posłużono się identycznym kwestionariuszem do diagnozy perspektyw czasowych oraz techniką mierzącą religijność w ramach koncepcji Hubera. W tym postępowaniu wzięło udział 71 osób. Badanie miało charakter grupowy i było realizowane od października 2014 do stycznia 2016 r.

Każda osoba, która wyraziła zgodę na udział w badaniu, proszona była o wypełnienie dwóch kwestionariuszy. Uczestnicy badania zostali poinformowani o pełnej anonimowości i dobrowolności wzięcia udziału w badaniu. Czas potrzebny na wypełnienie narzędzi wyniósł około 20 minut.

Osoby badane

Uczestnikami badania byli katolicy w przedziale wiekowym 20–35 lat, członkowie trzech wspólnot i ruchów religijnych: Ruchu Światło-Życie, Odnowy w Duchu Świętym oraz wspólnot Neokatechumenalnych. Wspólnoty te to odpowiednio drugie, trzecie i czwarte z kolei, najczęściej wybierane grupy wśród osób zaangażowanych religijnie (na pierwszym miejscu znajdują się kółka różańcowe) (http://www.cbos.pl/SPI-SKOM.POL/2017/K_084_17.PDF). Dodatkowo to właśnie do tych grup najczęściej przynależą młodzi dorośli.

W badaniu wzięły udział łącznie 172 osoby (71 kobiet i 101 mężczyzn). Wszyscy uczestnicy badania posiadali wykształcenie średnie lub wyższe.

Do młodych katolików przynależących do wspólnot i ruchów religijnych docierano za zgodą księży lub opiekunów grup religijnych. Autorka pojawiała się na spotkaniach wspólnotowych, prezentując założenia badania, a następnie zachęcała do wzięcia w nim udziału. Osoby, które wyraziły chęć wzięcia udziału w badaniu, zostawały po spotkaniu i wypełniały kwestionariusze.

Narzędzia badawcze

W przeprowadzonym badaniu zastosowano łącznie trzy narzędzia. Do pomiaru religijności użyto kwestionariusza C-15 mierzącego Centralność Religijności w ujęciu Hubera (Zarzycka, 2007) oraz kwestionariusz „Twoja Religijność” mierzącego orientacje religijne w ujęciu Allporta i Rossa (Socha, 1999). Do pomiaru perspektyw czasowych zastosowano Kwestionariusz Postrzegania Czasu (ZTPI) Zimbardo i Boyda (1999).

Kwestionariusz C-15 składa się z 15 pytań, które tworzą pięć wymiarów życia religijnego: Zainteresowanie problematyką religijną, Przekonania religijne, Kult, Modlitwa oraz Doświadczenie religijne. Suma punktów z wszystkich pytań tworzy wynik ogólny, który informuje o Centralności Religijności, czyli pozycji religijności wśród konstruktów osobistych jednostki. Rzetelność narzędzia jest zadowalająca – α Cronbacha mieści się w przedziale 0,82–0,93 (Zarzycka, 2007).

Kwestionariusz „Twoja Religijność” składa się z trzech skal mierzących Orientację Wewnętrzzną, Zewnętrzzną i Poszukującą. Ponadto w skalach mierzących Orientację Zewnętrzną i Poszukującą wyodrębniono dodatkowe aspekty: w Orientacji Ze-

wewnętrznej – społeczny i osobisty, w Orientacji Poszukującej – złożoność, wątpienie i tymczasowość. Ze względu na cel przeprowadzonego badania (weryfikacja motywacji religijnej osób religijnych) istotne były przede wszystkim aspekty Orientacji Zewnętrznej i to one poddane zostały analizie. Rzetelność dla poszczególnych skal jest zadowalająca i wynosi: religijność wewnętrzna ($\alpha = 0,91$), religijność zewnętrzna ($\alpha = 0,85$), religijność poszukująca ($\alpha = 0,63$) (Socha, 2000).

Do pomiaru perspektyw czasowych zastosowano rozszerzoną wersję Kwestionariusza Postrzegania Czasu autorstwa Zimbardo i Boyda (2009) uwzględniający Perspektywę Przyszłą Transcendentalną. Narzędzie składa się z 74 pytań, tworzących sześć skal: Przeszłą Negatywną, Przeszłą Pozytywną, Teraźniejszą Fatalistyczną, Teraźniejszą Hedonistyczną, Przyszłą oraz Przyszłą Transcendentalną. Rzetelność narzędzia mieści się w przedziale 0,62–0,83 (tamże).

WYNIKI

TABELA 1. Związki między orientacjami religijnymi i ich podskalami a perspektywami czasowymi z uwzględnieniem poziomów istotności ($N = 101$)

Orientacje	Przeszłość NEG	Przeszłość POZ	Przyszłość	Teraźniejszość HED	Teraźniejszość FAT	Przyszłość TRANS
Wewnętrzna	-0,07	0,17	-0,03	-0,80	-0,13	0,67***
Poszukująca	0,30**	-0,16	0,04	0,25*	0,00	-0,13
- złożoność	0,28**	-0,25*	0,15	0,16	0,03	-0,00
- wątpienie	-0,00	0,03	-0,00	0,13	-0,04	-0,08
- tymczasowość	0,35***	-0,13	-0,08	0,23*	0,01	-0,21*
Zewnętrzna	0,27**	0,02	0,07	0,29**	0,35***	-0,12
- osobista	0,18	0,03	0,11	0,17	0,16	-0,00
- społeczna	0,15	0,06	0,08	0,23*	0,15	0,35***

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$

Uzyskane rezultaty potwierdziły związki między perspektywami czasowymi a religijnością. Potwierdzono hipotezę główną: Wewnętrzna Orientacja Religijna koreluje dodatnio i silnie z Przyszłą Transcendentalną perspektywą postrzegania czasu ($r = 0,67$; $p < 0,001$). Innymi słowy, osoby, dla których religia jest wartością samą w sobie, odznaczają się perspektywą czasową wykraczającą poza doczesne życie. Warto podkreślić, że nie uzyskano istotnych statystycznie związków między Wewnętrzną Orientacją Religijną a pozostałymi perspektywami czasowymi. Szczególnie zaskakujący jest brak związku z Przeszłą Pozytywną i Przyszłą TP.

Co ciekawe, osoby, które uzyskały wysokie wyniki na skali mierzącej Poszukującą Orientację Religijną, uzyskały również wyższe wyniki na skali mierzącej Przeszłą Negatywną Perspektywę Czasową ($r = 0,30$; $p < 0,01$). Wynik ten można rozumieć na wiele sposobów, np. negatywna interpretacja przeszłości może wiązać się z większą ostrożnością i mniejszym zaangażowaniem religijnym. Ponadto Poszukująca Orientacja Religijna koreluje dodatnio z Teraźniejszą Hedonistyczną Perspektywą Czasową

($r = 0,25$; $p < 0,05$). Być może osoby o Poszukującej Orientacji Religijnej charakteryzują się otwartością, która umożliwi im czerpanie przyjemności tu i teraz.

Uzyskano dodatni i słaby związek między Zewnętrzną Orientacją Religijną a Przyszłą Negatywną Perspektywą Czasową ($r = 0,27$; $p < 0,01$). Osoby, które poprzez zaangażowanie religijne dążą do osiągnięcia własnych celów, oceniają swoją przeszłość negatywnie. Co szczególnie interesujące, Zewnętrzna Orientacja Religijna koreluje dodatnio i słabo z perspektywami terażniejszymi – Hedonistyczną ($r = 0,29$; $p < 0,01$) i Fatalistyczną ($r = 0,35$; $p < 0,001$). Uzasadniony wydaje się wniosek, że osoby o Zewnętrznej Orientacji Religijnej częściej skoncentrowane są na terażniejszości – zarówno w pozytywnym, jak i negatywnym aspekcie.

Nieoczekiwany związek jest dodatnia korelacja między społecznym aspektem Zewnętrznej Orientacji Religijnej a Przyszłą Transcendentalną perspektywą czasową ($r = 0,35$; $p < 0,001$). Wynik ten wskazuje na ważką rolę aspektu społecznego dla indywidualnych przekonań jednostki na temat transcendentalnej przyszłości.

TABELA 2. Wyniki korelacji Centralności Religijności oraz wymiarów religijności z perspektywami czasowymi z zaznaczeniem poziomów istotności ($N = 71$)

	Prze- szłość NEG	Prze- szłość POZ	Przy- szłość	Teraź- niejszość HED	Teraź- niejszość FAT	Przyszłość TRANS
Centralność Religijności ¹	-0,30*	0,00	0,08	-0,18	-0,19	0,61***
Zainteresowania	-0,25*	0,00	0,11	-0,33**	-0,30*	0,50***
Przekonania	-0,15	-0,13	-0,13	-0,10	-0,15	0,62***
Kult	-0,33**	-0,03	0,04	-0,31**	-0,25*	0,60***
Modlitwa	0,20	0,04	0,16	0,00	-0,09	0,47***
Doświadczenie	-0,24*	0,06	0,04	0,02	-0,00	0,36**

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$

¹ Wynik ogólny.

W części badania dotyczącej Centralności Religijności Hubera oraz Perspektyw Czasowych Zimbardo i Boyda potwierdzono hipotezę główną: Centralność Religijności, rozumiana jako suma poszczególnych wymiarów, koreluje dodatnio i silnie z Przyszłą Transcendentalną Perspektywą czasową ($r = 0,61$; $p < 0,001$). Innymi słowy, im bardziej respondenci patrzyli na świat przez „religijne okulary” (Huber, Huber, 2012), tym wyższe wyniki na skali Przyszłości Transcendentalnej uzyskiwali. Interesującym związkiem jest ujemna i słaba korelacja Centralności Religijności z Przeszłą Negatywną Perspektywą Czasową ($r = -0,30$; $p < 0,05$). Rezultat ten potwierdza postawioną wcześniej hipotezę – negatywna interpretacja przeszłości może utrudniać zaangażowanie religijne, zaś zaangażowanie religijne może chronić przed negatywną interpretacją przeszłości. Zaskoczeniem jest również brak związku między Centralnością Religijności a Przeszłą Pozytywną TP. Wydaje się, że zaangażowanie religijne nie wiąże się z pozytywną interpretacją przeszłości. Nie uzyskano istotnych statystycznie związków między Centralnością Religijności oraz Przyszłą TP. Wynik ten sugeruje, że młodzi dorośli, choć rozważają kwestie dotyczące życia po śmierci, nie zastanawiają się, co będą robili w przyszłym roku.

Wszystkie wyodrębnione przez Hubera wymiary życia religijnego korelują dodatnio z Przyszłą Transcendentalną perspektywą czasową. Interesująca jest siła tych korelacji. Najsilniejszy związek z rzeczoną perspektywą czasową przejawia wymiar Przekonania ($r = 0,62$; $p < 0,001$). Wynik ten można rozumieć dwojako. Po pierwsze, może on dostarczać informacji na temat charakteru skali mierzącej Przyszłą Transcendentalną Perspektywę Czasową, która koncentruje się na przekonaniach jednostki. o drugie związek ten może ukazywać ważką rolę przekonań w religijności w ogóle. Najślabszą korelację z Przyszłą Transcendentalną TP wykazuje Doświadczenie religijne ($r = 0,36$; $p < 0,01$), które dotyczy emocji i stanów osób religijnych. Wynik ten może sugerować, że emocjonalne doświadczenia osób religijnych nie przekładają się na silniejsze przekonania dotyczące życia po śmierci.

Warto zauważyć, że wymiar Kult ($r = 0,60$; $p < 0,001$) koreluje silniej z Przyszłą Transcendentalną Perspektywą czasową niż wymiar Modlitwa ($r = 0,47$; $p < 0,001$). Wymiar Kult w ujęciu Hubera jest rozumiany jako angażowanie się w publiczne rytuały o charakterze religijnym. Modlitwa zaś ma charakter indywidualnego kontaktu z Absolutem. Silniejszą korelację wymiaru Kult niż wymiaru Modlitwa z Przyszłą Transcendentalną TP można rozumieć dwojako. Po pierwsze, grupowe praktykowanie może stanowić potwierdzenie słuszności poglądów jednostki. Po drugie, jednostki, które biorą udział w publicznych rytuałach, manifestują swoje poglądy, przez co dążą do spójności przekonań z zachowaniem.

Wymiar Zainteresowanie tematyką religijną koreluje ujemnie i umiarkowanie z trzema perspektywami czasowymi: Przeszłą Negatywną, Teraźniejszą Hedonistyczną i Teraźniejszą Fatalistyczną TP. Również wymiar Kult koreluje ujemnie i umiarkowanie ze wspomnianymi wcześniej trzema perspektywami PN – $r = -0,33$; $p < 0,01$; TH – $r = -0,31$; $p < 0,01$; TF – $r = -0,25$; $p < 0,05$. Oba wymiary dotyczą zachowań jednostki. Można przypuszczać, że religijna aktywność własna podmiotu (zdobywanie wiedzy, udział w rytuałach) zapobiega negatywnej interpretacji przeszłości i nadmiernej koncentracji na teraźniejszości.

Warto wspomnieć o ujemnym związku między Doświadczeniem religijnym a Przeszłą Negatywną TP ($r = -0,24$; $p < 0,05$). Rezultat ten można interpretować dwojako. Doświadczanie emocji religijnych może ułatwiać nie-negatywną interpretację przeszłości (brak związku z Przeszłością Pozytywną), stąd im więcej doświadczeń religijnych, tym mniej negatywna interpretacja przeszłości. Zarazem negatywna interpretacja przeszłości może utrudniać doświadczenie emocji religijnych.

Dodatkowo zweryfikowano związki między zrównoważeniem perspektyw czasowych (ang. BTP) a wymiarami religijności wyodrębnionymi przez Hubera. Warto podkreślić, że miara zrównoważenia perspektyw czasowych ma charakter dewiacyjny (ang. *Deviation of Balanced Time Perspective*) – im wyższe wyniki DBTP, tym mniejsze zrównoważenie perspektyw czasowych.

TABELA 3. Wyniki korelacji wymiarów religijności oraz Centralności Religijności ze zrównoważeniem perspektyw czasowych

	Przekona- nia	Zaintereso- wania	Kult	Modlitwa	Doświad- czenie	Centralność Religijności
DBTP	-0,07	-0,26*	-0,31**	-0,20	-0,10	-0,25*

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Uzyskano trzy istotne statystycznie związki między DBTP a wymiarami religijności. Słaby, pod względem siły, i ujemny związek wykazuje DBTP z wymiarem Kult ($r = -0,30$; $p < 0,01$). Również wymiar Zainteresowania tematyką religijną koreluje słabo i ujemnie z DBTP ($r = -0,26$; $p < 0,05$). Związek o podobnej sile i kierunku uzyskano między Centralnością Religijności a dewiacyjnym wskaźnikiem zrównoważenia perspektyw czasowych ($r = -0,25$; $p < 0,05$). Uzyskane rezultaty sugerują, że im bardziej zrównoważony profil perspektyw czasowych, tym częstsze zaangażowanie w publiczne rytuały religijne, tym większe zainteresowanie tematyką religijną i tym bardziej centralna pozycja religijności wśród konstruktów osobistych jednostki. Poszukiwanie możliwych interpretacji zaprezentowanych rezultatów warto rozpocząć od zwrócenia uwagi na fakt, że wskaźnik DBTP jest pochodną perspektyw czasowych. Perspektywa Przeszła Negatywna, Teraźniejszość Hedonistyczna i Fatalistyczna wykazują ujemne związki z wymiarami Zainteresowanie tematyką religijną i Kultem.

TABELA 4. Wyniki korelacji orientacji religijnych ze zrównoważeniem perspektyw czasowych

Orientacje	Wewnętrzna	Poszukująca			Zewnętrzna	
		Złożoność	Wątpienie	Tymczasowość	Osobista	Społeczna
DBTP	-0,10	0,16	-0,07	0,25*	-0,03	0,00

* $p < 0,05$

W części badania dotyczącej koncepcji religijności w ujęciu Allporta i Rossa również zweryfikowano związki między wskaźnikiem zrównoważenia perspektyw czasowych a orientacjami religijnymi. Uzyskano jeden istotny statystycznie związek. Aspekt tymczasowości składający się na skalę Orientacji Poszukującej wykazuje dodatni i słaby związek z DBTP ($r = 0,25$; $p < 0,05$). Im mniejsze zrównoważenie perspektyw czasowych, tym wyższe wyniki na skali Orientacji Poszukującej w aspekcie Tymczasowości.

DYSKUSJA

Celem przeprowadzonego badania była charakterystyka religijności młodych Polaków należących do ruchów i wspólnot religijnych oraz weryfikacja potencjalnych związków między perspektywami czasowymi a religijnością.

W pierwszej części dyskusji omówione zostaną związki religijności z perspektywami czasowymi, w drugiej specyfika religijności młodych dorosłych.

W obu częściach badania potwierdzono hipotezy główne (hipotezy 1 i 4) dotyczące dodatnich związków między dwiema głównymi miarami religijności a perspektywą Przyszłą Transcendentalną. Zarówno Centralność Religijności w ujęciu Hubera, jak i Wewnętrzna Orientacja Religijna w koncepcji Allporta i Rossa wykazują dodatni związek z rzeczoną perspektywą. Na podstawie uzyskanych rezultatów można wysnuć dwa wnioski. Po pierwsze, im bardziej centralne miejsce wśród konstruktów osobistych jednostek zajmuje religijność, tym silniejsze ich przekonanie dotyczące życia po śmierci. Po drugie, Wewnętrzna Orientacja Religijna, a zatem zaangażowanie się w ak-

tywność religijną bez ukrytych celów również wiąże się z wyższymi wynikami na skali przyszłej transcendentalnej. Uzyskane rezultaty mogą wynikać ze specyfiki konstruktów, jakim jest Przyszła Transcendentalna TP. Ma ona charakter poznawczy i dotyczy przede wszystkim przekonań na temat życia po śmierci. Uzasadnione jest zatem przypuszczenie, że przyszłość transcendentalna stanowi składową religijności, a uzyskane rezultaty potwierdzają trafność narzędzi pomiaru religijności.

W części badania dotyczącej Orientacji Religijnych w ujęciu Allporta i Rossa a perspektywami czasowymi nie potwierdzono hipotezy 5, która zakładała ujemny związek między Zewnętrzną Orientacją Religijną a Przyszłą Transcendentalną TP. Brak istotnych statystycznie związków sugeruje, że zaangażowanie religijne umotywowane pragnieniem osiągnięcia własnych celów nie wiąże się z przekonaniami na temat życia po śmierci. Co zaskakujące, uzyskano dodatni oraz istotny statystycznie związek między społecznym aspektem Zewnętrznej Orientacji Religijnej a przyszłością transcendentalną. Oznacza to, że im wyższe wyniki na skali społecznej zewnętrznej orientacji religijnej osiągały osoby, tym wyższe rezultaty uzyskiwały na skali przyszłej transcendentalnej. Społeczna orientacja zewnętrzna wskazuje na rodzaj motywacji kierujący osobą religijną – w tym wypadku jest to motywacja społeczna. Jednostka taka traktuje religijność jako sposób na podniesienie statusu społecznego, zakotwiczenie w społeczeństwie czy możliwość zawiązania relacji interpersonalnych. To, co zaskakujące, to instrumentalne podejście do religii, mającej zaspokoić potrzeby jednostki z jednej strony, przy nastawieniu na transcendentalną przyszłość z drugiej.

Nie potwierdzono związków między Wewnętrzną Orientacją Religijną oraz Centralnością Religijności a Przeszłą Pozytywną TP (nie potwierdzone hipotezy 2 i 7). Wynik ten jest zaskakujący, ponieważ osoby uzyskujące wysokie wyniki na skali wewnętrznej orientacji religijnej „nadają życiu sens i znaczenie zgodnie z założeniami religii” (Socha, 2000, s. 56). Analogicznie przypuszczenie dotyczy osób, u których religijność zajmuje centralną pozycję wśród konstruktów osobistych. Spodziewanym rezultatem był zatem dodatni związek między miarami religijności a pozytywnym nastawieniem wobec przeszłości. Wynik ten sugerowałby, że osoby religijne, poszukując Bożego planu w swoim życiu, mają tendencję do pozytywnych interpretacji swojej historii. Uzyskane rezultaty wskazują, że zaangażowanie religijne nie wiąże się z pozytywną interpretacją przeszłości. Warto podkreślić, że w obu częściach badania nie uzyskano innych istotnych statystycznie związków z perspektywą Przeszłą Pozytywną.

Co ciekawe, Centralność Religijności wykazuje ujemny związek z negatywnym nastawieniem wobec przeszłości, co potwierdza hipotezę 3. Negatywna ocena minionych doświadczeń może utrudniać zaangażowanie religijne, zaangażowanie zaś religijne może pomagać w mniej negatywnej ocenie przeszłości. W świetle tych rozważań oczekiwano, że również Wewnętrzna Orientacja Religijna wykazuje ujemny związek z Przeszłą Negatywną TP (hipoteza 7). Wbrew oczekiwaniom korelacja okazała się nieistotna statystycznie. Być może dla negatywnej interpretacji przeszłości większe znaczenie ma religijność rozumiana globalnie (Centralność Religijności), jako zbiór zachowań, doświadczeń i przekonań niż motywacja, jaka kryje się za zaangażowaniem jednostki.

Przeszła Negatywna perspektywa czasowa wykazuje także dodatni związek z Zewnętrzną Orientacją Religijną (potwierdzenie hipotezy 6). Im bardziej instrumentalne podejście do religii prezentowały osoby, tym wyższe wyniki osiągały na podskali Przeszłość Negatywna. Być może zaangażowanie religijne tych osób ma pomóc im w uporaniu się z negatywną interpretacją przeszłości. Niespodziewanym wynikiem okazał

się dodatni związek między Poszukującą Orientacją Religijną oraz jednym z jej aspektów – Złożonością – a Przeszłą Negatywną perspektywą czasową. Oba związki mają taki sam znak oraz podobną siłę, wydaje się zatem, że to aspekt Złożoność w całości odpowiada za uzyskany rezultat. Być może dostrzeganie złożoności świata sprawia, że jednostkom trudniej jednoznacznie pozytywnie oceniać minione doświadczenia. Jednak to właśnie trudna historia życia może sprawiać, że respondenci dostrzegają złożoność świata, co może prowadzić do unikania jednoznaczności.

Podsumowując rozważania dotyczące znaczenia oceny przeszłości dla zaangażowania religijnego, można stwierdzić, że pozytywna interpretacja przeszłych doświadczeń nie ma znaczenia dla tych osób, których religijność zajmuje znaczące miejsce wśród konstruktów osobistych (Centralności Religijności), jak i dla tych, których zaangażowanie religijne wynika z motywacji wewnętrznej (Wewnętrzna Orientacja Religijna). Inaczej sytuacja wygląda, kiedy mamy do czynienia z negatywną oceną przeszłości. Może ona utrudniać zaangażowanie religijne lub stanowić przyczynę takiego zaangażowania (Zewnętrzna Orientacja Religijna).

Niespodziewany jest brak istotnych statystycznie związków między zarówno Wewnętrzną Orientacją Religijną oraz Centralnością Religijności a Perspektywą Przyszłą (druga część hipotez 2 i 7). Na podstawie uzyskanych rezultatów można przypuszczać, że osoby biorące udział w badaniu zastanawiają się nad życiem po śmierci i istnieniem duszy (dodatnia korelacja z perspektywą Przyszłą Transcendentalną), nie myśląc o tym, co będą robiły za tydzień. Możliwych jest kilka interpretacji tego rezultatu. Po pierwsze, warto zwrócić uwagę na wiek osób, biorących udział w badaniu. Uczestnikami przedsięwzięcia byli młodzi dorośli, w dużej mierze studenci, którzy prowadzą specyficzny tryb życia. Po drugie, przyszłość dla młodych dorosłych może jawić się jako zagrażająca. Brak gwarancji zatrudnienia oraz trudna sytuacja na rynku mieszkaniowym mogą zniechęcać do snucia planów na przyszłość. Po trzecie, osoby zaangażowane religijnie mogą nie martwić się przyszłością, pokładając wiarę w Bożą Opatrzność. Uzyskane rezultaty nie upoważniają do wyciągania jednoznacznych wniosków.

Interesujące okazały się również związki religijności z terażniejszymi perspektywami czasowymi. Jedynie częściowo potwierdzono hipotezę 3, która zakładała m.in. istnienie ujemnej korelacji między wskaźnikami religijności a fatalistycznym obrazem terażniejszości oraz tendencją do czerpania przyjemności z terażniejszości. Centralność Religijności nie wykazuje związku z Teraźniejszą Fatalistyczną oraz Teraźniejszą Hedonistyczną perspektywą czasową. Nie uzyskano także istotnych statystycznie związków między Wewnętrzną Orientacją Religijną a wymienionymi perspektywami czasowymi. Brak istotnych statystycznie związków może wynikać z doboru osób do próby, która charakteryzowała się małą wariancją wyników, szczególnie pod względem wskaźników religijności.

Niemniej uzyskano dodatni związek między Poszukującą i Zewnętrzną Orientacją Religijną a Teraźniejszą Hedonistyczną TP. Im większą otwartością wobec egzystencjalnych trudności odznaczały się osoby, tym większe nastawienie na czerpanie przyjemności w chwili obecnej prezentowały. Być może to właśnie otwartość charakterystyczna dla osób o Poszukującej Orientacji Religijnej umożliwia im czerpanie przyjemności z terażniejszości. Również te osoby, które angażują się religijnie, aby zaspokoić własne cele i potrzeby, charakteryzowały się hedonistycznym nastawieniem wobec terażniejszości. Rezultat ten jest zgodny z przewidywaniami i częściowo potwierdza hipotezę 6. Osoby o Zewnętrznej Orientacji Religijnej traktują religię instru-

mentalnie, dbają o własne potrzeby, co wydaje się spójne z hedonistycznym nastawieniem wobec terażniejszości.

Jedynie Zewnętrzna Orientacja Religijna wykazuje dodatni związek z Teraźniejszą Fatalistyczną perspektywą czasową. Wynik ten sugeruje, że osoby, które poprzez zaangażowanie religijne osiągają swoje cele i zaspokajają własne potrzeby, odznaczają się fatalistyczną wizją terażniejszości. Być może zaangażowanie religijne wynika z poczucia braku wpływu na aktualne wydarzenia oraz obawę wobec tego, co nastąpi.

W badaniu zweryfikowano związki między religijnością a zrównoważeniem perspektyw czasowych. Potwierdzono negatywny związek między Centralnością Religijności a DBTP (co częściowo potwierdza hipotezę 8). Oznacza to, że im bardziej centralne miejsce zajmuje religijność wśród konstruktów osobistych osób badanych, tym bardziej zrównoważony profil perspektyw czasowych one prezentują. Być może zaangażowanie religijne wspiera tendencje do elastycznego korzystania z wszystkich perspektyw czasowych m.in. poprzez cykliczność świąt i rytuałów, które prowokują do refleksji na temat temporalnego wymiaru życia. W części badania dotyczącej koncepcji religijności Allporta i Rossa uzyskano jeden istotny statystycznie, pozytywny związek między Tymczasowością składającą się na Poszukującą Orientację Religijną a DBTP.

W dalszej części omówione zostaną związki dotyczące specyfiki religijności młodych dorosłych. W badaniu dotyczącym religijności w ujęciu Hubera uzyskano wiele istotnych statystycznie związków pomiędzy pięcioma wymiarami religijności a perspektywami czasowymi.

Przeszłość Negatywna korelowała ujemnie z trzema wymiarami religijności: Zainteresowanie tematyką religijną, Kult oraz Doświadczenie. Zainteresowanie tematyką religijną odnosi się do poszukiwania informacji na tematy religijne, Kult z kolei to uczestniczenie w sformalizowanych, publicznych rytuałach. Oba wymiary dotyczą podejmowania aktywności przez podmiot. Być może zatem angażowanie się w zachowania religijne chroni jednostkę przed negatywną interpretacją przeszłości. Chęć angażowania się w zachowania religijne może też wynikać z już istniejącej religijności. Ze względu na korelacyjny charakter związków trudno o jednoznaczne rozstrzygnięcia. Ujemna korelacja między Przeszłością Negatywną a Doświadczeniem sugeruje z kolei, że również emocje o charakterze religijnym mają znaczenie dla nadawania znaczenia przeszłości. Im więcej emocji, tym mniej negatywna ocena przeszłości.

Słabe i ujemne związki uzyskano również między perspektywami Teraźniejszymi (Hedonistyczną i Fatalistyczną) a wymiarami: Zainteresowanie tematyką religijną oraz Kult. Im częściej jednostka bierze udział w publicznych rytuałach oraz im częściej poszukuje wiedzy na tematy religijne, tym niższe wyniki uzyskuje na podskalach mierzących nastawienie wobec terażniejszości. Jedną z możliwych interpretacji tych rezultatów jest wspomniana wcześniej własna aktywność religijna podmiotu, która może utrudniać jednostce koncentrowanie uwagi na terażniejszości. Związek ten można jednak interpretować przeciwnie. Koncentrowanie uwagi na terażniejszości, niezależnie czy to w celu czerpania przyjemności, czy obawy przed tym, co niespodziewane, utrudnia angażowanie się w sformalizowane rytuały religijne oraz poszukiwanie wiedzy na tematy religijne.

Wszystkie wymiary religijności wykazały dodatni związek z perspektywą Przyszłą Transcendentalną. Najsilniej z rzezoną perspektywą korelował wymiar Przekonania. Rezultat potwierdza poznawczy charakter podskali mierzącej Przyszłą Transcendentalną TP. Drugim, pod względem siły, związkiem z Przyszłą Transcendentalną TP od-

znaczał się wymiar Kult. Co ciekawe, związek ten był silniejszy niż wymiar Modlitwa. Uzyskany rezultat może oznaczać, że dla przekonanych jednostki na temat życia wiecznego udział w publicznych rytuałach ma większe znaczenie niż indywidualny, subiektywny kontakt z Absolutem. Być może praktykowanie w grupie stanowi dla jednostki potwierdzenie słuszności jej poglądów, co wspiera jej system przekonań. Również wymiar Zainteresowanie tematyką religijną koreluje dodatnio i umiarkowanie z przyszłością transcendentálną. Poszukiwanie wiedzy na tematy religijne może utwierdzać w przekonaniach na temat życia wiecznego. Z kolei osoby, które interesują się tematyką religijną, mogą odznaczać się już istniejącym, silnym przekonaniem dotyczącym nieśmiertelności duszy i życia po śmierci. Najślabszy związek z Przyszłą Transcendentálną TP uzyskano dla wymiaru Doświadczenie religijne, co może potwierdzać ważką rolę przekonań dla religijności jednostek. Wydaje się zatem, że nietrwałe emocje religijne i poczucie ingerencji Absolutu w życie osób wierzących nie jest tak ważne, jak ich przekonania. Ze względu na korelacyjny charakter związków zaproponowane interpretacje nie mają charakteru rozstrzygającego.

Uzyskane w przeprowadzonym badaniu rezultaty są spójne z nielicznymi wynikami badań dotyczącymi konstruktów religijności i perspektyw czasowych. Zgodnie z oczekiwaniami udało się potwierdzić związki między religijnością w ujęciu Hubera oraz orientacjami religijnymi w rozumieniu Allporta i Rossa a perspektywą przyszłą transcendentálną. Ponadto uzyskano negatywny związek między religijnością a przeszłą negatywną perspektywą czasową. Rezultaty te są spójne z wynikami otrzymanymi przez Tabor (2014), która potwierdziła ujemny związek między Duchowością a przeszłą negatywną perspektywą czasu.

W części badania dotyczącej orientacji religijnych w ujęciu Allporta i Rossa dodatni silny związek między wewnętrzną orientacją religijną a transcendentálną perspektywą postrzegania czasu jest analogiczny wobec rezultatów uzyskanych przez Seweryńskiego (2015). Również związki między zewnętrzną orientacją religijną a przeszłą negatywną, terażniejszą hedonistyczną i fatalistyczną perspektywą postrzegania czasu przystają do rezultatów uzyskanych przez autora. Co ciekawe, nie uzyskano żadnego istotnego statystycznie związku między wewnętrzną orientacją religijną a pozostałymi perspektywami czasowymi, co nie jest zgodne z wynikami Seweryńskiego (tamże).

Ograniczeniem zaprezentowanego badania był dobór do próby badawczej. Osoby biorące udział w badaniu to młodzi dorośli katolicy, którzy przynależą do ruchów i wspólnot religijnych. Decyzja o doborze do próby sprawia, że nieuprawnione jest ekstrapolowanie uzyskanych rezultatów na populację ogólną osób wierzących. W przyszłości warto powtórzyć badanie z jednoczesnym zastosowaniem wszystkich trzech narzędzi na populacji ogólnej.

Uzyskane rezultaty mogą znaleźć zastosowanie w praktyce wychowawczej i edukacyjnej. Po pierwsze, świadomość motywacji, jaka stoi za zaangażowaniem religijnym zwraca uwagę na niezaspokojoną potrzebę afiliacji młodych dorosłych. Młodzi ludzie angażują się religijnie m.in. w celach społecznych. Warto, aby dorośli mający kontakt z młodymi dorosłymi mieli to na uwadze. Po drugie, część osób zaangażowanych religijnie odznacza się fatalistycznym nastawieniem wobec terażniejszości, co może wiązać się z niższą samooceną i niskim poczuciem własnej skuteczności. Aktywność religijna może maskować objawy lęku lub depresji. Po trzecie, warto wspierać u młodych dorosłych tendencję do koncentrowania uwagi na perspektywie przyszłej, kształtując postawę odpowiedzialności.

BIBLIOGRAFIA

- Allport, G. (1998). *Osobowość i religia*. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX.
- Allport, G.W., Ross, J.M. (1967). Personal religious orientation and prudice. *Journal of Personality and Social Psychology*, 5(4), 432.
- Beek van, W., Kairys, A. (2015). Time Perspective and Transcendental Future Thinking. W: M. Stolarski, N. Fieulaine, W. van Beek (red.), *Time Perspective Theory; Review, Research and Application* (s. 73–86). Springer International Publishing.
- Boguszewski, R. (2017). Przynależność Polaków do ruchów i wspólnot religijnych. http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2017/K_084_17.PDF (dostęp: 16.12.2017).
- Boyd, J.N., Zimbardo, P.G. (1997). Constructing time after death: The transcendental future time perspective. *Time & Society*, 6(1), 35–54.
- Domagała, H., Grzymała-Moszczyńska, H., Socha, P. (1984). *Psychologia religii*. Kraków: UJ.
- Emmons, R.A. (2005). Striving for the sacred: Personal goals, life meaning, and religion. *Journal of Social Issues*, 61(4), 731–745.
- Fromm, E. (1966). *Szkice z psychologii religii*. Warszawa: Książka i Wiedza.
- Grzymała-Moszczyńska, H. (1981). Religijność zewnętrzna i wewnętrzna – dwa sposoby funkcjonowania religii w życiu człowieka. *Przegląd Religioznawczy*, 1, 23–29.
- Hall, C.S., Lindzey, G. (1990). *Teorie osobowości*. Warszawa: PWN.
- Huber, S. (2007). Are religious beliefs relevant in daily life. *Religion inside and outside traditional institutions*, 211–230.
- Huber, S., Huber, O.W. (2012). The centrality of religiosity scale (CRS). *Religions*, 3(3), 710–724.
- James, W., Hempel, J., Radziwiłłowicz, R. (1958). *Doświadczenia religijne*. Warszawa: Książka i Wiedza.
- Kępiński, A. (1978). *Rytm życia*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Reinert, D.F., Edwards, C.E. (2009). Attachment theory, childhood mistreatment, and religiosity. *Psychology of Religion and Spirituality*, 1(1), 25.
- Seweryński, B. (2015). Ateizm, religijność wewnętrzna i zewnętrzna a cechy osobowości i perspektywy postrzegania czasu (praca magisterska napisana pod kierunkiem dr hab. Macieja Stolarskiego).
- Socha, P. (2000). *Duchowy rozwój człowieka. Fazy życia, osobowość, wiara, religijność*. Kraków: Wydawnictwo UJ.
- Stolarski, M., Matthews, G., Postek, S., Zimbardo, P.G., Bitner, J. (2014). How we feel is a matter of time: Relationships between time perspectives and mood. *Journal of Happiness Studies*, 15(4), 809–827.
- Stolarski, M., Wiberg, B., Osin, E. (2015). Assessing temporal harmony: The issue of a balanced time perspective. W: M. Stolarski, N. Fieulaine, W. van Beek (red.), *Time Perspective Theory; Review, Research and Application* (s. 57–71). Springer International Publishing.
- Sullivan, K.T. (2001). Understanding the relationship between religiosity and marriage: an investigation of the immediate and longitudinal effects of religiosity on newlywed couples. *Journal of Family Psychology*, 15(4), 610.
- Tabor, K. (2014). Związki między perspektywami czasowymi w ujęciu Zimbardo i Boyda a duchowością (praca magisterska napisana pod kierunkiem prof. dr hab. Marii Ledzińskiej na Wydziale Psychologii UW).
- Walesa, C. (1982). Psychologiczna analiza rozwoju religijności człowieka ze szczególnym uwzględnieniem pierwszych okresów jego ontogenezy. W: Z. Chlewiński (red.), *Psychologia religii* (s. 143–180). Lublin: TN KUL.
- Zarzycka, B. (2007). Skala Centralności Religijności Stefana Hubera. *Roczniki Psychologiczne*, 10(1), 133–157.
- Zhang, J.W., Howell, R.T., Stolarski, M. (2013). Comparing three methods to measure a balanced time perspective: The relationship between a balanced time perspective and subjective well-being. *Journal of Happiness Studies*, 14(1), 169–184.

- Zimbardo, P.G., Boyd, J.N. (2009). *Paradoks czasu*. Warszawa: WN PWN.
- Zimbardo, P.G., Boyd, J.N. (2015). Putting time in perspective: A valid, reliable individual-differences metric. W: M. Stolarski, N. Fieulaine, W. van Beek (red.), *Time Perspective Theory; Review, Research and Application* (s. 17–55). Springer International Publishing.
- Zimbardo, P.G., Keough, K.A., Boyd, J.N. (1997). Present time perspective as a predictor of risky driving. *Personality and Individual Differences*, 23(6), 1007–1023.

SPECIFICS OF RELIGIOSITY AND TEMPORAL PERSPECTIVES BY PHILIP ZIMBARDO AND JOHN BOYD

Abstract: Religiosity, being an immanent part of individual's personality, influences numerous aspects of psychological functioning. One of them is a temporal dimension of human existence. Being a member of a religious community in times of growing secularity encourages a reflection on motivation and specifics of religiosity of people engaged. The aim of current work is to verify the relationship between religiosity and temporal perspectives and to characterize the religiosity of young Catholics belonging to the three most popular in Poland religious communities. There were 172 participants. They filled in a questionnaire „Your religiosity”, measuring religious orientations or a „Religion Centralism” scale, which describes religion in five dimensions. Every participant also filled in a time perspective questionnaire. The analysis revealed a negative correlation be-

tween past-negative temporal perspective and religious engagement. An unexpected result was a positive correlation between a social aspect of religious orientation and transcendental future. Additionally, religion centralism correlated negatively with a deviant factor of temporal perspective balance. Based on the obtained results it can be suggested that among all temporal perspectives, the qualitative interpretation of one's own past has the biggest influence on religious engagement. Another conclusion is that an important factor of religious activity is a possibility of meeting affiliation needs. Conducted analysis also allowed conclusions on the specifics of the religiosity of young Catholics.

Keywords: religiosity, temporal perspectives, transcendental future, religious specifics.